

NÂBÎ DİVANI'NDA MEDİNE

Nurgül ÖZCAN*

ÖZET

Klasik Türk edebiyatında Hz. Muhammed'in hayatındaki her ayrıntı en ince noktasına kadar işlenmiş, onunla ilgili her şey divan şairinin ilgi alanına girmiştir. 17. Yüzyılda 'hikemî tarzın' öncüsü olarak bilinen ve kendisinden sonra sayısız edib ve aydını etkileyen bilge şair Nâbî de pek çok divan şairi gibi bir peygamber âşığıdır. Nâbî'nin Hz. Muhammed'e duyduğu muhabbet ve bağlılığın en büyük delili, kutsal toprakları ziyaret etme ve hac farızasını yerine getirme konusundaki ısrarı ve iştiağıdır. Nâbî, kutsal topraklara yaptığı seyahati *Tuhfetü'l-Haremeyn* adlı bir hac-nâme ile kaleme almıştır. Nâbî'nin Hz. Peygamber'in yaşadığı topraklara duyduğu muhabbet sadece *Tuhfetü'l-Haremeyn*'de değil; divanında da kendini gösterir. Şair, divanında, kutsal topraklarla ilgili duygu ve düşüncelerini edebî bir üslupla okuyucusuna aktarmış, bu husustaki söyleyişlerini itina ile seçmiştir.

Nâbî'nin; Mescid-i Nebevî'nin ve Ravza-i Mutahhara'nın bulunduğu Medine'ye karşı ayrı bir teveccühü vardır. Medine, onun için her türlü meşakkat ve çileyi göze alarak çıktığı Hac seyahatinin son durağıdır. Şair, bu şehre veda ederken duyduğu üzüntüyü ve hüznü samimi bir üslupla dile getirir.

Nâbî Divanı'nda Medine; Hz. Peygamber'in hicret mekânı olarak tercih edilmesi, Müslümanlığın bu şehirde sistemleşip yayılmaya başlaması, Mescid-i Nebevî'ye ve Allah Resûlü'nün kabrine ev sahipliği yapması, hicret-i Nebevî'den sonra ezanın ve kametin ilk defa burada okunması, toprağının cennet toprağına benzemesi münasebetiyle işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nâbî, Medine, Mescid-i Nebevî, Ravza-i Mutahhara.

MEDİNA IN NABİ'S DİVAN

ABSTRACT

In Classic Turkish Literature every part of the life of Prophet Muhammad has been analyzed in detail and everything related to Him has attracted the attention of divan poets. Wise poet Nabi, who was known as the pioneer of "hikemi tarz" in the 17th century and who influenced many poets and intellectuals, is also in love with the prophet like many other divan poets. The strongest evidence of his love and

* Yrd. Doç. Dr., Fatih Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi,
El-mek: nozcan@fatih.edu.tr

loyalty to Hz. Muhammad is his insistence and desire about visiting the sacred places and making a pilgrimage. The poet wrote a book named Tuhfetü'l-Haremeyn in which he gave the details about his pilgrimage. Nabi's love for the places where the Prophet lived is seen not only in Tuhfetü'l-Haremeyn but also in his Divan. Nabi conveyed his feelings and ideas about the holy places to his readers with a literary style and chose his sayings about these places very carefully.

Nabi has a special interest in Medine where Mescid-i Nebevi and Ravza-i Mutahhara exist. For him Medine is the last stop of his difficult and painful pilgrimage journey. The poet expresses his deep sorrow for leaving this city in an intimate way.

In Nabi's Divan, Medina is analyzed as a place which is preferred as the place for hegira of the prophet; in which Islam became systemized and spread, which hosts Mescid-I Nebevi and the tomb of Hz. Muhammad, in which the first azan was recited after the hegira and in which the soil is like the soil of the heaven.

Key Words: Nâbî, Medina, Mescid-i Nebevî, Ravza-i Mutahhara.

Müslümanlar için kutsal kabul edilen şehirlerin başında gelen Medine, Hz. Muhammed'in hicret ettiği şehir olması açısından ciddi bir öneme sahiptir. Hicret, sonuçları münasebetiyle İslam dininin seyri adına bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Hicret mekânı olarak Medine'nin seçilmesinin önemli sebepleri vardır. Peygamberliğin ilanından sonra Mekke'deki Müslümanların huzursuz olmaları ve Mekke halkından destek bulamamaları hicretin sebeplerinin başında gelir. Hz. Peygamber'in Akabe'de tanıştığı Medinelilerden bazılarının İslamiyet'i kabul etmesi sonunda Medine'de oluşan Müslüman topluluk, Allah Resûlü'ne güven konusunda teminat vererek; Mekkeli Müslümanları ve İslam Peygamberini şehirlerine davet eder. Bu teklifi kabul eden Hz. Muhammed, 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret eder.

Klasik Türk edebiyatında Allah Resûlü'nün hayatındaki her ayrıntı en ince noktasına kadar işlenmiş, onunla ilgili her şey divan şairinin ilgi alanına girmiştir. “Şurası muhakkaktır ki bütün dünyada hiçbir peygambere, hiçbir din veya doktrin müessesine, istisnasız hiçbir şahsa dair, Hz. Peygamber'e olduğu kadar çeşitli şekil ve türlerde asırlar boyunca muhtelif eserler devamlı tarzda teşekkül etmemiştir.”¹ “Müslüman sanatçı, eserine başlarken besmele ve hamd ile başlar, Hz. Muhammed'e salât ve selam getirerek asıl konuya geçer. Eserlerin başlarında ya da herhangi bir yerinde –genellikle- Hz. Muhammed'i öven bir şiir yazmak olmazsa olmaz bir görev gibidir.”² “İki Cihan Güneşi'ne olan muhabbetin lisanla kabil-i imkân olmayan duygu kesafeti Türklerde büsbütün farklı ve özel bir seyir göstermiştir.”³ Türk edebiyatının her döneminde, Hilye, siyer, mevlid, mi'râc, esma-i Nebî, mu'cizat-ı Nebî, hicret-i Nebî, kırk hadis, yüz hadis, gazavat-ı Nebî, vefât-ı Nebî vb. türde sayısız eser kaleme alınmıştır.

Bu makalede, 17. yüzyılda 'hikemî tarzın' öncüsü olarak bilinen ve kendisinden sonra pek çok şair ve aydını etkileyen bilge şair Nâbî'nin gözünden; Medine ve Medine bölgesindeki kutsal mekânların nasıl ele alındığı tahlil edilecektir.

¹ Âmil Çelebioğlu, “Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul 1998, s.356.

² Nurgül Özcan, “Molla Velî'nin Vefât-ı Nebî'si”, *Turkish Studies*, C.7, S.1, Ankara 2012, s.840.

³ M. Fatih Köksal, **Mevlid-nâme**, Ankara 2011, s.6.

Nâbî, 1642 yılında, o zamanlarda Ruha olarak anılan dönemin önemli kültür ve tasavvuf merkezlerinden Urfa'da dünyaya gelmiştir. “Nâbî'nin Urfa'daki hayatı ve gençlik dönemi hakkında çok fazla bilgimiz bulunmamaktadır.”⁴ “Nâbî'nin öğrenimini Urfa'da yaptığı bilinmekteyse de hangi medresede okuduğu ve kimlerden ders gördüğü tespit edilebilmiş değildir.”⁵ Çocukluk ve gençlik yıllarını Urfa'da geçiren şairin eserlerine bakıldığında, çevresinden ve ailesinden dinî ve tasavvufî hayatla ilgili ciddî bir birikim sağladığı anlaşılmaktadır. “Bazı rivayetlere göre Nâbî, Urfa'da Kâdirî tarikatı şeyhlerinden Yakup Halife (kalfa) adındaki zata intisap ederek, ondan tasavvuf terbiyesi aldı.”⁶ Hz. Muhammed'e olan bağlılığını hem hayatında hem de eserlerinde her fırsatta dile getiren şair, aynı zamanda bir peygamber âşığıdır. Onun “eserlerine bakan herkes anlar ki Nâbî sadece bir divan şairi değil, aynı zamanda şeâir-i İslâmiyenin ve Resûl-i Ekrem'in muhabbetinde fani olmuş bir tasavvuf şairidir.”⁷ Eserlerinde, Hz. Peygamber ile ilgili bir şey anlattığında, dönemini sorgulayan, sosyal hayattaki aksaklıkları tenkit eden gerçekçi şair gider; onun yerine peygamber sevgisi karşısında kulluğunu sorgulayan, en güzel, en seçkin ifadelerle muhabbetini anlatan; heyecanlı, coşkulu, mahcup, bambaşka bir şair gelir. Onun “divanındaki na'atları diğer dini temalı şiirlerle karşılaştırıldığında lirizm açısından daha zengindir.”⁸

Nâbî'nin Hz. Muhammed'e duyduğu muhabbet ve bağlılığın en büyük delili de O'nun, kutsal toprakları ziyaret etme ve hac farızasını yerine getirme konusundaki ısrarı ve iştiağıdır. Şair, kendisini himaye eden devlet büyüklerine hacca gitme konusundaki arzusunu dile getirmiş bununla ilgili olarak onlardan destek almıştır. Dönemin devlet adamlarından Mustafa Paşa'nın desteği ile hacca giden şair, kutsal topraklara yaptığı ziyaretin ayrıntılarını anlattığı, *Tuhfetü'l-Haremeyn* isimli bir hac-nâme kaleme alır. Klasik Türk edebiyatındaki hac-nameler arasında önemli bir yere sahip olan “*Tuhfetü'l-Haremeyn, Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan hac seyahatnamelerinin en edebîsi*”⁹ olarak değerlendirilir.

Şairin, dönemin çetin şartlarına rağmen her türlü zorluğa katlanarak hacca gitmek istemesi daha önce de belirttiğimiz gibi ailesinden aldığı dini terbiyeye dayandırılabilir. “Nâbî, Urfa'nın o zamanda tanınmış ailelerinden olan Hacı Gaffârzâdeler'e mensuptur.”¹⁰ Bu ailenin Hz. Peygamber'in soyundan geldiğine dair rivayetler bulunmaktadır.¹¹ Şair, divanında, kız kardeşinin vefatına düşürdüğü tarihte, kardeşini ‘Hacı Hemşire’ olarak vasıflandırır.¹² Meserret Diriöz, Nâbî'nin soyuyla ilgili şu bilgileri verir: “Babası Seyyid Mustafa, onun babası Seyyid Mahmud, onun babası Seyyid Muhammed Bâkır ve onun babası şeyh Ahmed-i Nakşibendî'dir. Erkek kardeşleri, Hacı Mahmûd Ağa, Hacı Mehmed ve İsmâil'dir.”¹³ Nâbî'nin ailesindeki “hacı unvanları onların hacca gitmiş olabileceklerine işaret etmektedir. Eğer hacı kelimesi adlarının bir parçası olarak anne-babaları tarafından verilmişse bile bu, o ailenin hacca ve Hicaz'a karşı olan yakın ilgisini açıkça gösterir.”¹⁴

⁴ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.1.

⁵ Hikmet Atik, “Nâbî'nin Hayriyye'sinde İslam Esasları”, *Şair Nâbî Sempozyumu* 13-15 Kasım, Şanlıurfa 2009, s.424.

⁶ Ali Tenik, “Nâbî'nin Tasavvuf Düşüncesi”, *Şair Nâbî Sempozyumu* 13-15 Kasım, Şanlıurfa 2009, s.189.

⁷ Musa Kâzım Yılmaz, “Şair Nâbî'nin Hac Menasikisiyle İlgili Duyguları”, *Şair Nâbî Sempozyumu* 13-15 Kasım, Şanlıurfa 2009, s.134.

⁸ Mine Mengi, *Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, AKM Yayınları, Ankara 1991, s.39.

⁹ Menderes Coşkun, *Manzum ve Mensur Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Haremeyn'i*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002, s.55.

¹⁰ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divanı*, MEB Yay, Ankara, İstanbul 1997, s. XI.

¹¹ Abdülkadir Karahan, *Nâbî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987, s.3.

¹² Ali Fuat Bilkan, *age*, s. 58.

¹³ Meserret Diriöz, “Nâbî'nin Ailesine Dâir Yeni Bilgiler”, *Türk Kültürü*, S. 167, Ankara 1976. s. 668-673.

¹⁴ Menderes Coşkun, *age*, s.58.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

Nâbî'nin Hz. Peygamber'in yaşadığı topraklara duyduğu muhabbet sadece *Tuhfetü'l-Haremeyn*'de değil; divanında da kendini gösterir. Nâbî, divanında, kutsal topraklarla ilgili duygu ve düşüncelerini edebî bir üslupla okuyucusuna aktarmış, bu husustaki söyleyişlerini itina ile seçmiştir. Şairin, Hz. Peygamber'in mescidinin ve kabrinin bulunduğu Medine şehrine karşı hususi bir muhabbeti ve hassasiyeti vardır. Ravza-i Mutahhara'yı ziyaret eden Nâbî, bundan duyduğu mutluluğu şu mısralarla ifade eder:

Bi-hamdil'llâh nasîb oldı sa'âdet yâ Resûla'llâh

Ki itdüm hâk-i dergâhun ziyâret yâ Resûla'llâh (G659/1)¹⁵

Nâbî Dîvânı'nda Medine:

Dîvânda Medine, daha çok Hz. Peygamber'in hicret mekânı olarak tercih edilmesi, Müslümanlığın bu şehirde sistemleşip yayılmaya başlaması, Mescid-i Nebevî'ye ve Allah Resûlü'nün kabrine ev sahipliği yapması, hicret-i Nebevî'den sonra ezanın ve kametin ilk defa burada okunması münasebetiyle işlenmiştir. Şair, Medine'ye olan teveccühünü divanın değişik yerlerindeki söyleyişlerinin yanında 'Medine'dür' redifli dokuz beyitlik müstakil bir gazelde coşkulu bir üslupla dile getirmiştir. Şairin, Mescid-i Nebevî ile ilgili duygularının işlendiği başka bir gazel de halk arasında menkıbesiyle meşhur olmuş 'Sakin terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hüdâ'dur bu' mısrayla başlayan 655 no'lu gazeldir.

Nâbî divanında Medine ile ilgili geçen hususları şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1. Şehir adı olarak Medine
2. Medine ve Hicret
3. Medine ve Ezan
4. Ravza-i Mutahhara, Mescid-i Nebevî, Harem-i Has (Harem-gâh)
5. Diğer

1. Şehir Adı Olarak Medine

Hicaz bölgesinde Mekke'ye yaklaşık 350 km uzaklıkta bulunan Medine'nin "*kurulmuş olduğu geniş düzlüğün kuzeyini Uhud, güneyini Âir dağları, doğusunu Vâkım haresi (volkanik lav akıntısı) batısını Vebere haresi kuşatır.*"¹⁶ Medine'nin İslamiyet'ten önceki adı Yesrib'dir. Yesrib kelimesinin sözcük anlamı "*kınamak, hataları yüzüne vurmak, kötölemek, fitne ve fesat çıkarmak olup Arapça "S.R.B." kökünden türemiştir.*"¹⁷

Medine'ye Yesrib denmesinden rahatsız olan Hz. Peygamber, şehrin adını Taybe olarak değiştirmiştir. Taybe (Tâbe, Tayyibe); kir tutmayan, temiz, pak, güzel kokulu, hoş anlamına gelir.

Nâbî, aşağıdaki beyitte Medine şehrinin Hz. Peygamber'in zâtı ile değer kazandığını söyleyerek isminin onun tarafından değiştirilmesine, hicret etmek için orayı seçmesine ve kabrinin burada bulunmasına telmihte bulunur. Medine 'şâh-ı büldân' dır, şehirlerin şahıdır. Bütün beldeler, Hz. Muhammed'in orada bulunması münasebetiyle Medine'nin hizmetkârı durumundadır:

Taybe'nün zâtı ile kadri bülend olmuştur

Şâh-ı büldândur o hüddâmı anun cümle bilâd (K.2/81)¹⁸

¹⁵ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.955-956.

¹⁶ Nebi Bozkurt- Mustafa Sabri Büyükaşçı, "Medine", C.28, TDVİA., Ankara 2003, s. 305.

¹⁷ Yaşar Çelikkol, "Cahiliye Döneminde Yesrib'in Etnik Yapısı (İlk Çağlardan M.600 Yılına Kadar)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* C. 15, S. 1, s. 319-346, Elazığ-2005.

¹⁸ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.18.

Dönemin padişahı için düşürülen bir tarih beyitinde hakiki halife olmanın şartı, İslam inancında kutsal kabul edilen üç önemli şehre hükmetmeye bağlanır. Bu şehirlerden biri de Medine'dir:

Hakikat üzre zıllu'llâh o şahenşâha dirler kim

Ola hükminde Mekke'yle Medîne Meccid-i Aksâ

(T103/7)¹⁹

Divanda Medine sadece şehir adı olarak iki yerde geçer.

2. Medine ve Hicret

Mekke halkından destek göremeyen Hakk'ın habîbi, hicret mekânı olarak Medine'yi seçmiştir. Mescidinin ve hanesinin ikameti için burayı uygun görmüştür. Medine'ye ve içindeki kutlu haneye maddî manevî bağlı olan, yakın olan herkese yüz bin kez gıpta edilmesi gerekir:

Dil-beste-i mücâverete sad hezâr reşk

Mahbûb-ı Hakk'a hâne-i hicret Medîne'dür (G.101/8)²⁰

3. Medine ve Ezan

Nâbî'ye göre Hakk'ın sancağı Medine'de yükselip yücelmiştir. Çünkü Medine ezan ve kametin semalara yükseldiği şehirdir. Beyitte, ezan ve kametin ilk olarak Medine'de ortaya çıktığına telmihte bulunuluyor. Kamet, Arapça ikamet kelimesinden dilimize geçmiştir. Terim olarak kamet, namazın farzına başlamadan önce erkeklerin ezan lafızlarını söylenmesine denir. Kamet ile ezan arasındaki fark, ezandaki 'hayya ale'l-felâh' (haydi kurtulaşa) ibaresinden sonra kamette 'kad kâmeti's-salât' (namaz başladı) cümlesinin ilave edilmesidir. Hicretin birinci yılında, "Resûl-i Ekrem bir gün ashâb-ı kirâmı toplayarak kendileriyle nasıl bir davet şekli tespit etmeleri gerektiği hususunda istişare etti."²¹ Konuyla ilgili; çan çalınması, ateş yakılması, boru öttürülmesi ve bayrak dikilmesi gibi değişik görüşler ortaya atıldı. Resûlullâh, bunların hiç birini uygun görmedi. Daha sonra sahâbeden Abdullah bin Zeyd, Hz. Peygamber'in yanına gelip, rüyasında kendisine ezan kelimelerinin öğretildiğini söyledi. Allah Resûlü Zeyd'e öğretilen cümleleri çok beğendi. Ezanı, sesi çok güzel olan Bilal-i Habeşî'ye öğretmesini buyurdu. Böylece ilk ezanın Bilal-i Habeşî tarafından sabah namazı vaktinde "Neccâroğullarından bir kadına ait olan yüksek bir evin üstüne çıkararak"²² okunduğu rivayet edilir. "Ezan kelimesi; Kur'ân-ı Kerim'de 'bildiri, ilan' anlamında Tevbe Suresi'nin 3. ayetinde geçer."²³

Hadd-i kıyâma anda irişdi livâ-yı Hak

Rif'atgeh-i ezân u ikâmet Medîne'dür (G101/7)²⁴

¹⁹ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.301.

²⁰ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.535.

²¹ Salih Suruç, *Kainatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, Yeni Asya Neşriyat, C.1, İstanbul 2000, s.461.

²² Ebu Dâvud, Salat 3.

²³ Musa Bilgiç, *Buhârî'nin El- Câmiu's-Sahîh'indeki Ezanla İlgili Rivayetlerin Hadis Tekniği ve Yorumu Açısından Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s.5.

²⁴ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.535.

4. Ravza-i Mutahhara, Mescid-i Nebevî, Harem-i Has

‘Ravza-i Mutahhara’ temiz, tertemiz, pak bahçe anlamına gelir. Bu ifade “Hz. Peygamber’in eviyle minberi arasının cennet bahçelerinden bir bahçe olduğunu bildiren hadisine dayanır.”²⁵

Nâbî’ye göre Medine, nübüvvetin büyük şehri, hakikat cennetinin, maksuresi yani mahfilidir. Maksûre, lügatte “Cami-i şerif dâhilinde hükümdara mahsus olmak üzere bulunmuş mahal.”²⁶ Camilerde etrafı parmaklıklı yüksek yer, mahfil”²⁷ anlamlarıyla geçer. Hz. Muhammed’in mesajı değişik beldelere Medine’den yayılmış; hakikat filizleri cennet bahçesine benzeyen Medine’de neşvünema bulmuştur. Hz. Peygamber bir hadis-i şerifte “Evimle minberim arası cennet bahçelerinden bir bahçedir. Minberim havuzumun üzerindedir.”²⁸ buyurulmaktadır.

Maksûre-i bihişt-i hakikat Medîne’dür

Mahrûsa-i sevâd-i nübüvvet Medîne’dür (G101/1)²⁹

Medine, rahmet bulutlarından sağnak sağnak rahmetin yağdığı bereketli bir şehirdir. Burada tecelli eden rahmetin etkisiyle mümin gönüller coşku ve heyecanla ulvi feyizlere talip olur:

Hâhişgeh-i metâlib-i ulyâ-yı feyzdür

Bârişgeh-i sahâ’ib-i rahmet Medîne’dür (G101/2)³⁰

Medine, ‘hâtemü’r-rüsül’ yani peygamber halkasının en sonuncusu olan Hz. Muhammed’in ebedî uykusunu uyuduğu kutsal bir mekândır. Hz. Peygamber’in ravzası, cennetin dünyadaki mührüne benzer. Şair, ‘hatem’ ve ‘nigin’ kelimelerini aralarındaki anlam münasebetinden dolayı özellikle kullanmıştır. Ravza, hem yeşilliği bol olan bağ ve bahçe anlamına gelir hem de Hz. Peygamber’in kabri için kullanılan bir kelimedir. O’nun mübarek naaşlarının medfun bulunduğu mekân dolayısıyla Medine, cennet bahçelerinden bir bahçeye benzer. İnsanlara, cennetin dünyadaki bir yansıması olarak ötelere haber verir:

Olmakla sahmı hâbgeh-i hâtemü’r-rüsül

Faşş-ı nigîn-i ravza-i cennet Medîne’dür (G101/3)³¹

İslamiyet’te Hz. Muhammed’e salât ve selam getirmek ısrarla teşvik edilmiş, salâvat getirenin günahlarının af olacağı ve peygamberin şefaatine nail olacağı ayet ve hadislerle desteklenmiştir. Ahzab Suresi’nin 56. ayetinde “Şüphesiz ki Allah ve melekleri Peygamber’e salât (rahmet) ederler. Ey inananlar, siz de ona salât edin ve tam teslimiyetle ona selâm verin.” buyrulur. Allah Resûlü kendisine salâvat getirmenin faziletini şu cümlelerle dile getirir: “Kim bana bir kere salât ederse; Allah Teâlâ ona on salât eder, on günahını siler, on kat derecesini artırır.”³² “Kıyamet gününde bana halkın en yakın olanları ve şefaatine hak kazananları, bana en çok salâvat getirenleridir.”³³

Salâvat hususunda olduğu gibi Mescid-i Nebevî’yi de ziyaret etmenin önemine vurgu yapılmış bu konuda da ümmet-i Muhammed teşvik edilmiştir. Allah Resûlü; “Kabrimi ziyaret

²⁵ Nebi Bozkurt, “Ravza-i Mutahhara”, TDVİA, İstanbul 2007, C.34, s. 475.

²⁶ Şemseddin Sâmî, **Kâmus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987. s.1391.

²⁷ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara 1987., s.687.

²⁸ Buhari, Fazlu’s-Salat 5, Fezailu’l-Medine 11, Rikak 53, İ’tisam 16; Müslim, Hacc 502 (1392); Muvatta

²⁹ Ali Fuat Bilkan, **age**, s.535.

³⁰ Ali Fuat Bilkan, **age**, s.535.

³¹ Ali Fuat Bilkan, **age**, s.535.

³² Beyhâkî.

³³ Tirmizi, vitr,21.

edene şefaati vacip oldu.”³⁴ Sadece beni ziyaret için gelen, kıyamette şefaati hak etmiş olur.”³⁵ cümleleriyle, Mescid-i Nebevî’yi ziyaret edenlere ahrette şefaati edeceğini vaat eder.

Nâbî, divanında hem Ravza-i Mutahhara’yı ziyaretin önemine hem de salâvat getirmenin faziletine telmihte bulunur. Ona göre, Hz. Peygamber’in tertemiz ravzasına salât ve selamda bulunanlar, günah ve isyan hastalığına müptela olanlar onun şefaati vesilesiyle deva bulacaktır:

Virelüm ravza-i pâkine salât ile selâm

İllet-i cürme şefâ’atle devâ eyleyelüm (G538/8)

Peygamber’in ravzasının adını bir mangalın üstüne yazsalar, mangalın altındaki kül bile bir yeşil çimenlik olur. Çünkü orada kâinatın en şereflişinin mübarek bedenleri bulunmaktadır. O’nun maddi manevi varlığı baştan aşağı nurdur. Kâinattaki her şey onun nuruyla kaimdir:

Yazsalar ravzasının nâmını âteşdâna

Zîr-i âteşde olur bir çemen-i sebz remâd (K2/72)³⁶

Nâbî, kaside nazım şekliyle kaleme aldığı na’at-ı şerîfnde sabaya seslenir: “Ey saba! Burası Hz. Peygamber’in haremının bulunduğu yerdir. Sakın onun nazik bedeninin yattığı toprağın hatırını gözet, sakın o incinmesin.” der. “*Harem, yabancıların girmesine müsaade edilmeyen özel ve kutsal mekân; hacda ihrama girilen yerden Kâbe’ye uzanan alandır. Haremeyn (iki Harem) ise; Mekke ve Medine ya da Kâbe-i Mükerrime ile Ravza-i Mutahhara’dır.*”³⁷

Ey sabâ sahn-ı harem-gâh-ı risâletdür bu

Hâtır-ı nâzük-i hâkin gözet âzürde me-bâd (K2/75)³⁸

Nâbî, Hz. Peygamber’in ‘Harem-i has’ında (Mescid-i Nebevî’de) bulunan iki elması Cebrail’in gözlerine benzetir. Bununla, Hz. Peygamber ve Cebrail arasındaki muhabbete işaret eder. Şaire göre Cebrail, dünyadan ayrılırken sanki gözlerini Allah Resûlü’nün medfun bulunduğu mekândan alamamıştır:

İki elmâs degüldür harem-i hâssında

Cebre’îl’ün gözi kalmış idemez istirdâd (K2/70)³⁹

Şair, Hz. Muhammed’in mübarek huzurlarında heyecandan söz söyleyecek takati kalmadığını ancak onun kereminin ve rahmetinin şevkiyle bir şeyler ifade etme kabiliyetine mazhar olduğunu söyler:

Pişgâhında hitâb itmege kâdir degülem

Lîk şevk-i keremi virdi bana isti’dâd (K2/87)⁴⁰

Nâbî’nin Medine’yle ilgili olarak kaleme aldığı en önemli manzumelerden birisi, şüphesiz menkıbesi dilden dile dolaşarak günümüze kadar gelen ‘Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı

³⁴ Taberânî.

³⁵ Müslim, Taberânî.

³⁶ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.17.

³⁷ Emine Yeniterzi, “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı*, C. 3, S.15, Ordu 2010, s. 313.

³⁸ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.18.

³⁹ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.17.

⁴⁰ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.19.

Hudâ'dur bu' diye başlayan şiiridir. Medine, Hakk'ın Habibi'nin medfun bulunduğu bir mekân olduğu için bu mekâna girerken edebe girmek icap eder. Burada, edebe muhalif bir harekette bulunmaktan sonuna kadar kaçınmak gerekir. Çünkü Medine, bir adı da Mustafa olan Hz. Muhammed'in makamıdır. Mustafa ismi; temiz, temizlenmiş, seçkin anlamına gelir. Yarattıkları en seçkin en temiz kuluna ev sahipliği yapan bu şehir aynı zamanda Allah'ın nazar ettiği mübarek, kutsal bir yerdir:

Sakin terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dur bu

Nazargâh-ı İlâhî'dür makâm-ı Mustafâ'dur bu (G655/1)

İslamiyet'te Hac farızasını yerine getiren hacıların hacdan önce ya da sonra Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmeleri teşvik edilmiştir. Mescid-i Nebevî'yi ziyaret için Medine'ye gelen hacılar abdest alıp temizlendikten sonra ziyaret için Mescid-i Nebî'ye 'babü's-selâm ya da Bâbü'l-Cibrîl' olarak adlandırılan kapıdan girerler. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'sinde Mescid-i Nebevî'yi ziyaretini anlatırken Allah Resûlü'nün mescidine 'babü's-selâm' kapısından girdiğini şu ifadelerle dile getirir : "*Hazret-i Resûl-i Hudâ ve Muhammed Mustafâ ol rahmeten lil-âlemîn câmi'-i şerifinin Bâb-ı Selâm'dan bu hakîr duhûl etdikde sâ'ir uşşâkları gibi ayak üzre gitmeyüp balık gibi bu âsî yüzümü hâk-i izzetine süre süre bî-dest ü bî-pâ sürüne sürüne giderdim.*"⁴¹

Aşağıdaki beyitte Nâbî, şakk-ı kamer mucizesine telmihte bulunur. Yeni ayı (hilali) şekil itibariyle ikiye yarılmış olarak tasavvur eder. "*Gökteki ay bile Hz. Muhammed'in aşkından göğsünü parçalamış, ikiye ayırmıştır.*"⁴² der. Hilâl, bâbü's-selama meftûn olan yüreği yaralı bir aşığa teşbih edilir:

Felekte mâh-ı nev Bâbü's-Selâm'ın sîneçâkidür

Bunun kandîlî Cevzâ matla-ı nûr u ziyâdur bu (G655/2)

Mescid-i Nebî öyle faziletli bir mekândır ki onun değeri, Cenab-ı Kibriyâ olan yüce yaratıcının arşına kadar yükseltilmiştir. Çünkü burası Hz. Peygamber'in ebedi uykusunu uyuduğu bir yerdir. Medine'yi diğer şehirlerden değerli kılan da bu özelliğidir:

Habîb-i Kibriyâ'nın hâbgâhidur faziletde

Tefevvuk kerde-i arş-ı cenâb-ı Kibriyâ'dur bu (G655/3)

Yokluğun karanlığı, Allah Resûlü'nün yaşadığı ve kabrinin bulunduğu Medine toprağının nuru ile aydınlanmıştır. Kâinatta her ne varsa Medine'nin sinesinde misafir olan peygamberin hürmetine yaratılmıştır. Onun gelişi ile yokluklar yok olmuş, karanlıklar aydınlanmıştır. Medine toprağı, âmâların gözlerine deva olan bir sürme gibidir:

Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-ı adem zâil

Amâdan içti mevcûdât çeşmin tûtüyâdur bu (G655/4)

Nâbî, Hz. Muhammed'in türbesini, kutsî varlıkların tavaf ettiği ve mana âleminde peygamberlerin saygı gösterdiği bir dergâh olarak tasvir eder. Kendi zatında, herkesi; buraya girerken edebe riayet etmesi ve dikkatli olması hususunda uyarır:

⁴¹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff), C.9, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s.308.

⁴² Mahmut Kaplan, *Klasik Türk Şiirinde Hz. Muhammed*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2010, s.96.

Mürâât-i edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha**Metâf-ı kudsiyândur busegâh-ı enbiyâdur bu(G655/5)**

Resûlullâh'ın mescidinden ayrıldıktan sonra yazıldığı anlaşılan bir beyitte şair; Mescid-i Nebevî'den sureten ayrılrsa da manevi âlemde gönlünün her zaman bu yüce dergâhın misafiri olacağını, söyler:

Dûr düşdüm âsitân-ı devletünden sûretâ**Lîk ma'nâda mücâvirdür dil ü cân el-vedâ'(G373/10)⁴³****5. Diğer**

Medine, hidayet fidanının büyüyüp geliştiği neşv ü nemâ bulduğu yerdir. Din fidanı onun toprağında tazelenmiştir. Hidayet, hakkı hak batılı batıl olarak görüp doğru yola girmek, kötülükten, batıl yoldan uzaklaşmak anlamına gelir. Burada İslamiyet'in hicretten sonra sistemli bir şekilde Medine'de büyüyüp geliştiğine işaret edilmektedir:

Hâkinde itdi kesb-i terâvet nihâl-i dîn**Cây-ı nemâ-yı nahl-i hidâyet Medîne'dür (G101/6)⁴⁴**

Medine'nin mübarek toprağına yüz sürmek için insanlar ve melekler tıpkı akarsular gibi oraya aksa buna şaşmamak gerekir. Çünkü Medine, peygamberlerin şahı olan Hz. Muhammed'in bulunduğu şehirdir. O öyle bir sultandır ki onun huzuruna tazim için sadece insanlar gelmez, melekler de teşrif eder:

İns ü melek akarsa n'ola rûy-mâline**Devlet-serây-ı şâh-ı risâlet Medîne'dür (G101/4)⁴⁵**

Müslümanlar karşısında savaşan kalabalık müşrik ordusu, uçsuz bucaksız bir şer denizine benzetilir. 'Telâtum', hem çarpışma hem de deniz dalgası anlamında kullanılan bir kelimedir. Diğer bir söyleyişle, tarafların deniz dalgaları gibi birbiriyle çarpışması, vuruşmasıdır. Beyitte, 'telâtum' kelimesi ile düşman ordusunun çokluğu ve öfkesi hissettirilmiştir. Medine, kalabalık düşman topluluğu karşısında İslâm ordusunun zafer kazandığı beldedir:

Anda telâtum eyledi bahr-i muhît-i şer**Cây-ı hurûş-ı mevce-i nusret Medîne'dür (G101/5)⁴⁶**

Nâbî, Medine'yi yedi iklimde yaşayan herkes için şefaah bahşedilen bir ümit kapısı olarak nitelendirir. Çünkü bu beldenin misafiri olan zât, şefaah için ümmetine vaatte bulunmuştur:

Sükkân-ı heft kişver-i İslâm'a Nâbîyâ**Ümmîdgâh-ı bahş-ı şefâ'at Medîne'dür (G.101/9)⁴⁷**

Nâbî, hac seyahati sırasında Mekke'deki vazifelerini yerine getirdikten sonra Hz. Peygamber'in Ravza-i Mutahhara'sının bulunduğu Medine'ye gelmiş ve burada on gün kalmıştır.

⁴³ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.739.

⁴⁴ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.535.

⁴⁵ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.535.

⁴⁶ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.535.

⁴⁷ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.535.

Şair, Mescid-i Nebevî'ye veda etmek zorunda kaldığı için üzgündür. Allah'ın takdiri böyleymiş, diyerek Medine'den ayrılmak istemediğini vurgular:

Şermsârüm yâ Rasula'llah vedâ'undan senün

Böyle olmuş neyleyüm takdîr-i Yezdân el-vedâ'(G373/8)⁴⁸

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin en zorlu dönemlerinden biri olan 17. yüzyıl sadece siyasi alanda değil, klasik Türk edebiyatında da farklı arayışların ve tarzların gerçekleştiği hususi bir dönemdir. Nâbî'nin öncülüğünü yaptığı 'hikemî tarz' ile estetik kaygının yerini, şiir yoluyla okuyucuyu düşündürme ve muhataba mesaj verme düşüncesi almıştır. Hikemî tarzın en büyük özelliği hikmet ve tefekkür ışığında toplumu aydınlatmak ve insana maddi manevi moral kazandırmaktır. Bunu yaparken sık sık Kur'an ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine telmihte bulunulur.

Çalışmamızın başında, Nâbî'nin hayatında ve sanatında Hz. Muhammed'in vasıflarıyla ve hayatıyla ilgili en küçük ayrıntının bile ne kadar önemli olduğunu ifade etmiştik. Medine, onun her türlü meşakkat ve çileyi göze alarak çıktığı Hac seyahatinin son durağıdır. Nâbî'nin Ravza-i Mutahhara'dan dolayı Medine'ye ayrı bir teveccühü vardır. Bu şehre veda ederken duyduğu üzüntüyü ve hüznü dile getirirken samimiyetinin derecesi hissedilir.

Divanda, Medine (Mescid-i Nebevî, Ravza-i Mutahhara) ile ilgili kullanılan benzetme ve ifadeler şöyledir:

Taybe, Pîş-gâh, pîş-geh, âstân, gülistân, âstân-ı devlet, busegâh-ı enbiyâ, şâh-ı büldân, hâne-i hicret, metâf-ı kudsîyân, nazargâh-ı İlâhî, makâm-ı Mustafâ, kûy-ı mahbûb-ı Hudâ, maksûre-i bihişt-i hakikat, rif'atgeh-i ezân u ikâmet, ümmîdgâh-ı bahş-ı şefâ'at, cây-ı hurûş-ı mevce-i nusret, cây-ı nemâ-yı nahl-i hidâyet, devlet-serây-ı şâh-ı risâlet, faşş-ı nigîn-i ravza-i cennet, hâbgeh-i hâtemü'r-rüsûl, hâbgâh-ı Habîb-i Kibriyâ'nın, hâhişgeh-i metâlib-i ulyâ-yı feyz, kerde-i arş-ı cenâb-ı Kibriyâ, mahrûsa-i sevâd-i nübüvvet.

Medine ile ilgili tasvir ve terkipler yapılırken kelimeler özenle seçilmiştir. Beyitlerde özellikle Medine'nin vasıflarının anlatıldığı yerlerde zincirleme tamlamaların fazla daha kullanıldığı görülmektedir. Bunu iki sebebe bağlamak mümkündür: 1. Şairin Medine şehrine verdiği değer ve bunu aktarırken lügatindeki en güzel kelimeleri seçme çabası. 2. Başta Sebki-Hindî olmak üzere 17. yüzyılda yaygın olan dil anlayışı.

Nâbî Dîvânı'nda, Medine şehri; öncelikli olarak Mescid-i Nebevî, Ravza-i Mutahhara, Harem gibi mekânlarla ele alınmıştır. Bunun yanında; hicret mekânı olarak seçilmesi, ilk ezanın burada okunması, bir İslam devletinin temellerinin bu şehirde atılması gibi İslam tarihinde önemli yeri olan hadiselerle telmih yapılmıştır.

Çalışmamızda, Müslümanlar için son derece önemli bir şehir olan Medine, 17. Yüzyılın ekol sahibi şairlerinden biri olan Nâbî'nin gözüyle ele alınmıştır. Nâbî, toplumsal sorunlara çözüm bulmak için elinden gelen her türlü gayreti göstermiş, asırlar boyu yaygın olan bir anlayışın yanında 'yeni bir dil ve lügat' geliştirmiştir. Diğer eserlerinde olduğu divanında da İslam peygamberini en güzel şekilde dile getiren şair, Hz. Peygamber'in hayatının ışığında temsil ettiği yüce ahlâkı okuyucusunun dikkatine sunmuştur. Hac ibadetinin gerçekleştirildiği Mekke'yi ve Hz. Muhammed'e kucak açan hayatının sonuna kadar sahip çıkan Medine'yi anlatırken; kutsal topraklara ilgi uyandırmak ve müminleri bu mekânlara teşvik etmek gibi önemli bir görev yüklenmiştir.

⁴⁸ Ali Fuat Bilkan, *age*, s.739.

KAYNAKÇA

- ATİK Hikmet, “Nâbî'nin Hayriyye'sinde İslam Esasları”, **Şair Nâbî Sempozyumu** 13-15 Kasım, Şanlıurfa 2009.
- BİLGİÇ Musa, **Buhârî'nin El- Câmîu's-Sahîh'indeki Ezanla İlgili Rivayetlerin Hadis Tekniği ve Yorumu Açısından Değerlendirilmesi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- BİLKAN Ali Fuat, **Nâbî Divanı**, MEB Yay, Ankara, İstanbul 1997.
- BİLKAN Ali Fuat, **Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- BOZKURT Nebi, “Ravza-i Mutahhara”, C.34, TDVİA, İstanbul 2007.
- BOZKURT Nebi ve BÜYÜKAŞÇI Mustafa Sabri, “Medine”, C.28, TDVİA, Ankara 2003.
- COŞKUN Menderes, **Manzum ve Mensur Hac Seyahatnâmeleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i**, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.
- ÇELEBİ Evliya, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, (Haz: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff), C.9, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- ÇELEBİOĞLU Âmil, “Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul 1998.
- ÇELİKKOL Yaşar, “Cahiliye Döneminde Yesrib'in Etnik Yapısı (İlk Çağlardan M.600 Yılına Kadar)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** C. 15, S. 1, s. 319-346, Elazığ-2005
- DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara 1987.
- DİRİÖZ Meserret, “Nâbî'nin Ailesine Dâir Yeni Bilgiler”, **Türk Kültürü**, S. 167, Ankara 1976.
- KAPLAN Mahmut, **Klasik Türk Şiirinde Hz. Muhammed**, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2010.
- KARAHAN Abdülkadir, **Nâbî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987.
- KÖKSAL M. Fatih, **Mevlid-nâme**, Ankara 2011.
- MENGİ Mine, **Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî**, AKM Yayınları, Ankara 1991.
- ÖZCAN Nurgül, “Molla Velî'nin Vefât-ı Nebî'si”, **Turkish Studies**, C.7, S.1, Ankara 2012.
- SÂMÎ Şemseddin, **Kâmus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.
- SURUÇ Salih, **Kainatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı**, Yeni Asya Neşriyat, C.1, İstanbul 2000.
- TENİK Ali, “Nâbî'nin Tasavvuf Düşüncesi”, **Şair Nâbî Sempozyumu** 13-15 Kasım, Şanlıurfa 2009.
- YENİTERZİ Emine, “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı**, C. 3, S.15, Ordu 2010.
- YILMAZ Musa Kâzım, “Şair Nâbî'nin Hac Menasikiyle İlgili Duyguları”, **Şair Nâbî Sempozyumu** 13-15 Kasım, Şanlıurfa 2009.